

Tulburări formale la Jaspers

2013

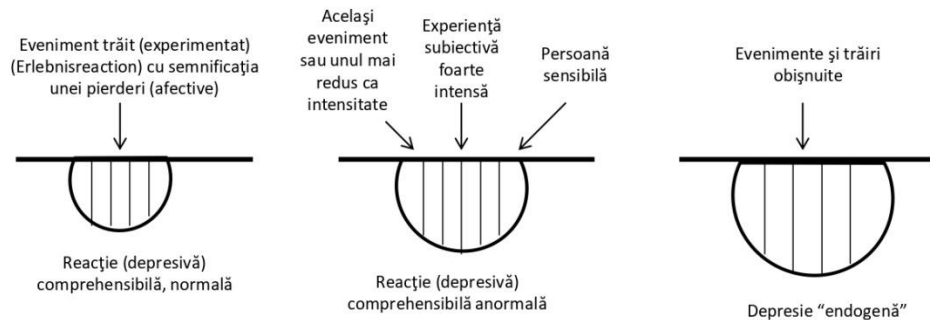
Din moștenirea conceptuală a psihopatologiei lui Jaspers se impun 3 teme majore:

- Reacția psihopatologică comprehensibilă, în continuitatea celei normale
- “Procesul psihopatologic”, ce realizează “ruptura” psihică spre delir
- Diferența între forma și conținutul tulburărilor psihice; de ex. halucinațiile, delirul, fobia, obsesia sunt forme deosebite de tulburări psihice; iar fiecare dintre ele pot avea diverse conținuturi sau teme. Diferența între formă și conținut e preluată, ca și alte concepte, din filosofia lui Jaspers.

Relația dintre aceste arii conceptuale a fost puțin analizată în sec. XX și apoi uitată după DSM III (1980).

Ea merită readusă în dezbatere în prezent, când psihopatologia clinică comprehensivă tinde să fie reelaborată prin prisma doctrinelor cognitive și evoluționiste.

1. Reacția comprehensibilă normală, în sensul lui Jaspers – de exemplu depresia doliului, dezvoltarea geloziei – e punctul de plecare pentru reacțiile și dezvoltările anormale, care se înscriu în psihopatologie, menținând însă continuitatea cu normalitatea. Dacă aceeași manifestare depresivă se instalează în absența unui eveniment care să justifice o trăire cu semnificația de pierdere, ea apare ca instalându-se “incomprehensibil”, endogen.

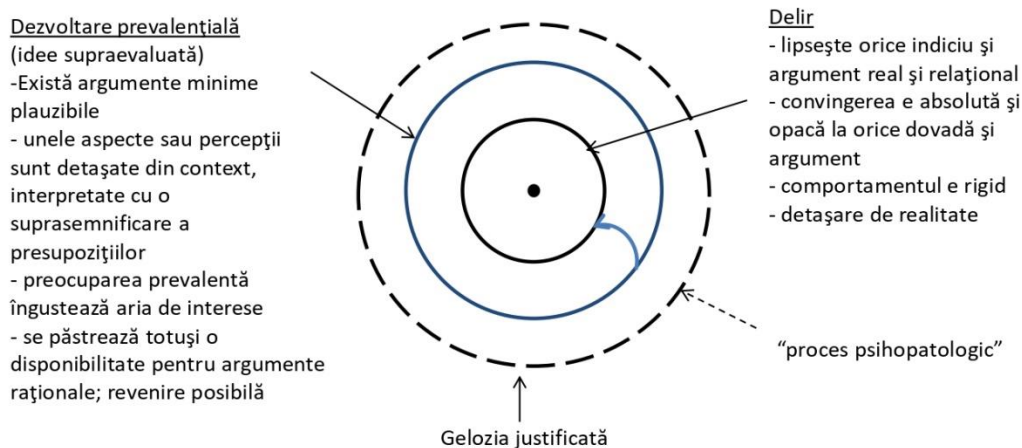
- În acest model al lui Jaspers sunt 2 aspecte insuficient de clare:
 - De ce devine omul depresiv în urma unei pierderi (afective)?
Pentru că așa e natura umană?!?
 - De ce același mod de manifestare (depresie), frecvent în reacțiile comprehensibile, apare uneori fără evenimente trăite care au o semnificație ce afectează subiectul, deci incomprehensibil din punct de vedere al instalării?

Cea de a doua problemă (*De ce apar manifestări de tip depresiv fără a fi corelabile cu semnificația corespunzătoare, de pierdere?*) a devenit tot mai pregnantă în a doua jumătate a sec.XX, când s-a constatat că stări depresive pot apărea:

- după epuizări psiho-fizice
- în urma cumulului unor evenimente nespecifice
- la stresori minori, în caz de eșec, în lipsa unui suport social
- uneori, în urma unor evenimente aparent pozitive (avansări, căsătorie, nașterea unui copil).

Corelația semnificației cu evenimentul trăit a început să fie interpretată mai lax. *Cum e posibil să apară o stare depresivă după evenimente pozitive?* Acest fapt a pregătit terenul pentru interpretarea evoluționistă.

- Psihopatologia lui Jaspers a introdus, pe lângă conceptul de *reacție anormală*, și pe cel de *dezvoltare prevalentă anormală*. La fel ca și reacția anormală, și aceasta gravitează în jurul patologiei “endogene”.
- Primul studiu important al lui Jaspers, înainte de publicarea *Psihopatologiei Generale*, s-a referit la diferența dintre delirul monotematic de gelozie și dezvoltarea prevențională de gelozie.

Invocarea de către Jaspers a depresiei și geloziei ca prototipuri ale reacțiilor și dezvoltărilor anormale sugerează un aspect “formal” al trăirilor omenești (reacție, dezvoltare), trăiri care în psihopatologie își reduc nuanțele și bogăția ce caracterizează viața obișnuită. Bogăție și nuanțe care rezultă din conpenetranța cu varietatea situațiilor de viață.

În aceeași direcție, a impunerii unor stări psihice formale, rigide și nenuanțate, ne îndrumă și luarea în considerare a altor tipuri (forme) de trăiri umane, cum ar fi **frica** (ce stă la baza fobiei patologice) sau **obsesia** (ce stă la baza tulburării obsesiv-compulsive). Dar, pentru a continua comentariul ce a început cu reacția depresivă și dezvoltarea prevalentă de gelozie, va fi adusă în discuție, în primă instanță, euforia sărbătorească, ce stă la baza devierii spre

episoadele maniacale, partenere ale episoadelor depresive în tulburarea bipolară.

Invocarea concomitentă a depresiei și maniei oferă ocazia de a evidenția noua direcție în care evoluează psihopatologia, odată cu dezvoltarea doctrinei evoluționiste. Și care promite o adâncirea înțelegerii problemelor ridicate de psihopatologia lui Jaspers, prin ideea activării unor *module psiho-antropologice adaptative* care scapă de sub controlul subiectului și se impun rigid și decontextualizat.

Psihopatologia evoluționistă propune ca o parte din stările psihopatologice să fie interpretate ca perturbări în manifestarea unor *mecanisme (structuri) funcționale adaptative de tip “modular”*, care au fost selecționate evolutiv pentru utilitatea lor;... și cu care subiectul este dotat, ca și cu niște unelte pe care le poate folosi la nevoie, dacă situația o cere.

Pentru psihismul uman, ideea *modulelor psihice* nu poate fi utilizată în sensul specific – și simplificator - în care aceasta a fost invocată în psihobiologie, unde s-a subliniat: - transmiterea genetică a unor module comportamentale cu baza în rețele neuronale precise;- în alta specificitate față de stimuli declanșatori;- neamestecarea cu alte module (încapsulare) etc.

Pentru modulele *psiho-antropologice* se cer avuți în vedere și factorii culturali ai “memelor” (Dawkins) care, în mare parte, au o funcționare supraindividuală. *Memele* ar implica și normativitatea ce ordonează practicile instituționale... și valorile care ordonează logosul narativ. Funcționarea umană la nivel memetic se reflectă doar în mod secundar în structura psihismului individual. Totuși, prin aceeași reflectare și asimilare, se constituie specificul uman al psihismului.

Această *structură modulară bio-psiho-antropologică*, ar putea fi urmărită coerent pentru cazul depresiei și al maniei, considerate ca sindroame ce derivă din trăiri normale, *comprehensibile*.

Privitor la interpretarea *depresiei*, psihopatologia evoluționistă sugerează câteva situații în care comportamentul de tipul retragerii inhibitate, asemănător depresiei, are o valoare adaptativă, fapt ce-l face selecționabil evolutiv. Așa ar fi: -hibernarea,- retragerea inhibată hipocatabolică și cu redusă expunere la stres, ce se instalează în condițiile reducerii resurselor sau a nevoii de refacere (de ex. în cazul unei leziuni corporale); - sumisiunea (supunerea) care inhibă agresivitatea intraspecifică și poate salva individul de agresiune a unui animal prădător; - mimarea morții (Totstellreflex) scade interesul prădătorului, care nu consumă victime bolnave sau moarte.

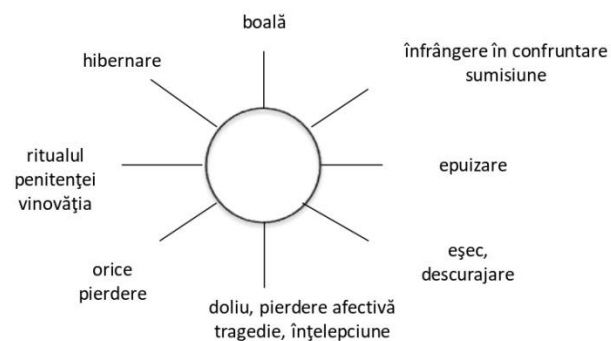
Conduita de retragere și supunere este specifică înfrângerii, eșecului și pierderii, nu numai la animale, ci și la om; comportamentul regresiv are aceeași semnificație. Eșecul și înfrângerea au pentru om semnificația unei pierderi (a ceea ce ar fi putut obține și avea); iar retragerea inhibată este utilă nu doar acumulării de energie și forță, ci și reculegerii și reelaborării unei noi strategii de acțiune și luptă.

La om se adaugă însă multe alte semnificații socio-culturale adaptative ale conduitei de retragere inhibată pentru refacere (și reculegere strategică) după pierdere. Un aspect de articulare cu biologia îl constituie atașamentul, care se dezvoltă mult la mamiferele cu mod de transmitere K (puțini urmași, investisment parental amplu). Omul reprezintă extrema acestui model. Datorită dezvoltării ample a “creierului social” și a capacității de mentalizare (Theory of Mind), atașamentul are la om o dezvoltare specială (prin mecanismul “internal working model” descris de Bowlby). Acest fapt explică intensitatea depresiei normale după pierderea figurii de atașament=doliul. Doliul are valoarea adaptativă de a permite refacerea în persoană a structurilor necesare pentru noi atașamente, care au importanță pentru sentimentul de protecție și siguranță în confruntarea cu situațiile noi.

Alte semnificații adaptative ale comportamentului de tip depresiv la om ar fi:- conduita identificării cu suferințele mitice ale zeului, în cadrul ritualului

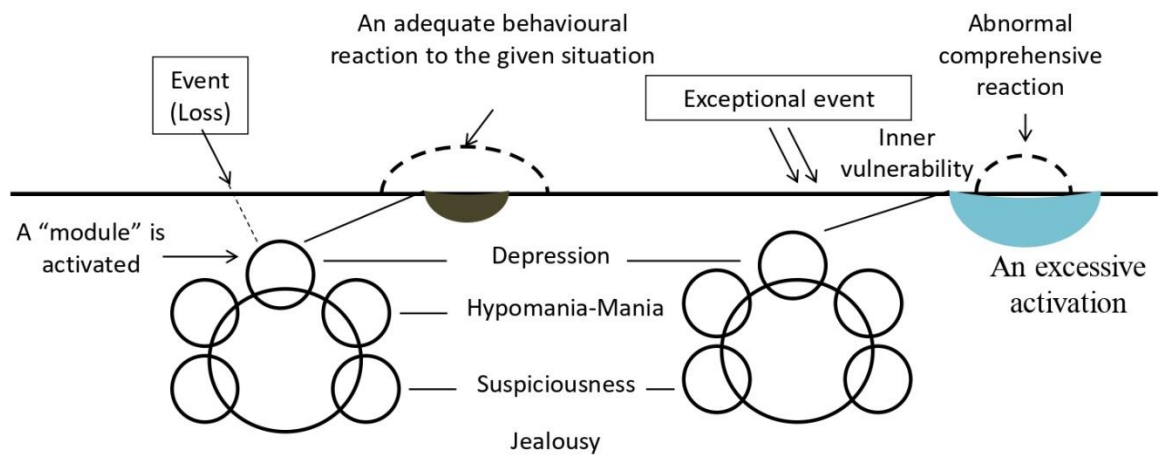
sacral (post, sobrietate, penitență); - penitența autoimpusă de cel ce se simte vinovat; - retragerea inhibată pentru refacerea stimei de sine după o experiență dezonorantă; -valoarea cathartică a narativității tragediei.

- Trăirile și comportamentele umane normale de model depresiv ar putea fi considerate ca fiind expresia unei structuri funcționale nucleare de tipul unui *bb* ce reprezintă centrul și calea comună a unor funcții adaptative biologice și antropologice.

- În normalitate, acest cvasimodul psiho-antropologic adaptativ (m.p.a.a) se activează de câte ori este solicitat situațional. Odată activat (dezimplicat din starea latentă), el pune la dispoziția subiectului o gamă variată de posibilități dintr-o anumită clasă care, în mod firesc, se articulează cu parametrii situaționali pentru un răspuns adecvat, adaptativ, performant.

The Evolutionary Model of Reactive Experiences

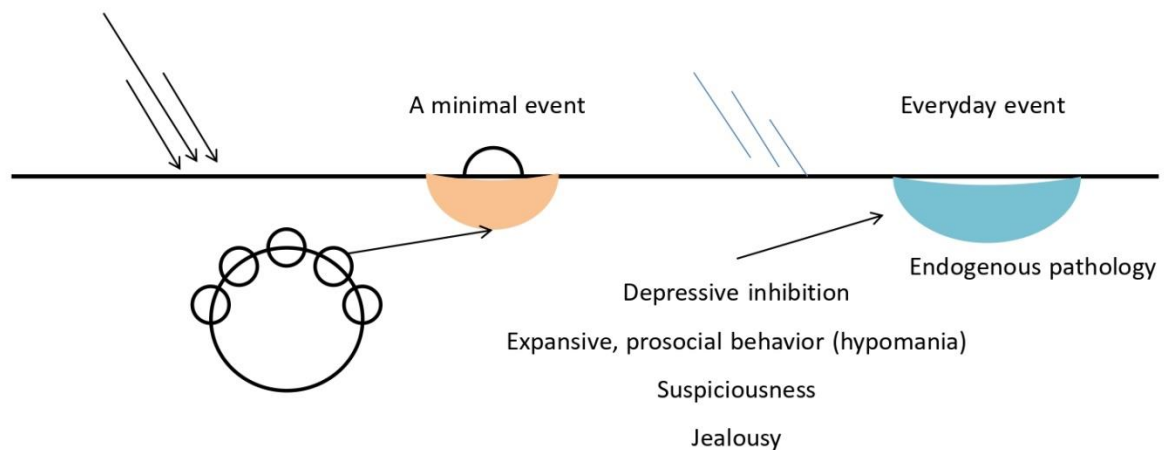

A person has at his disposal a variety of adaptive behaviours, resulted from phylogenesis and ontogenesis (cultural learning).

* Lăzărescu M. *Bazele psihopatologiei clinice*. Ed. Academiei Române, București 2010;

The evolutionary model of endo-reactive experiences

Endogenous manifestation

An adaptive behavioural "module" can manifest to minimal or no solicitation.

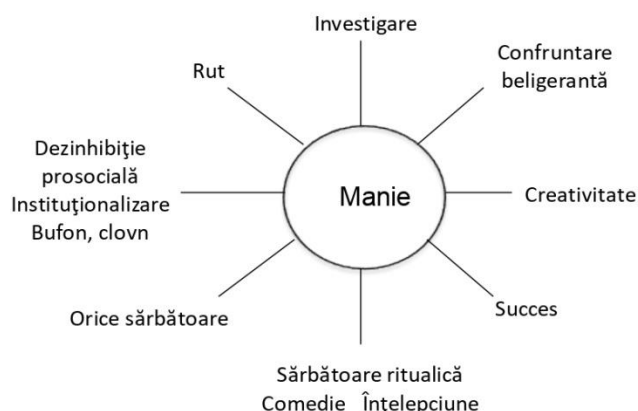
It manifests in a deficitary, rigid, out of context and maladaptive way.

În psihopatologie întâlnim deci două fenomene ce se petrec concomitent: m.p.a.a.se activează, se dezimplică din latență la solicitări minime sau nespecifice: ex.schimbarea ambianței,un eveniment pozitiv; manifestarea sa este rigidă, *formală*, simplificată, decontextualizată, dominând ansamblul trăirilor subiectului și neputând fi controlat voluntar și comprehensibil.

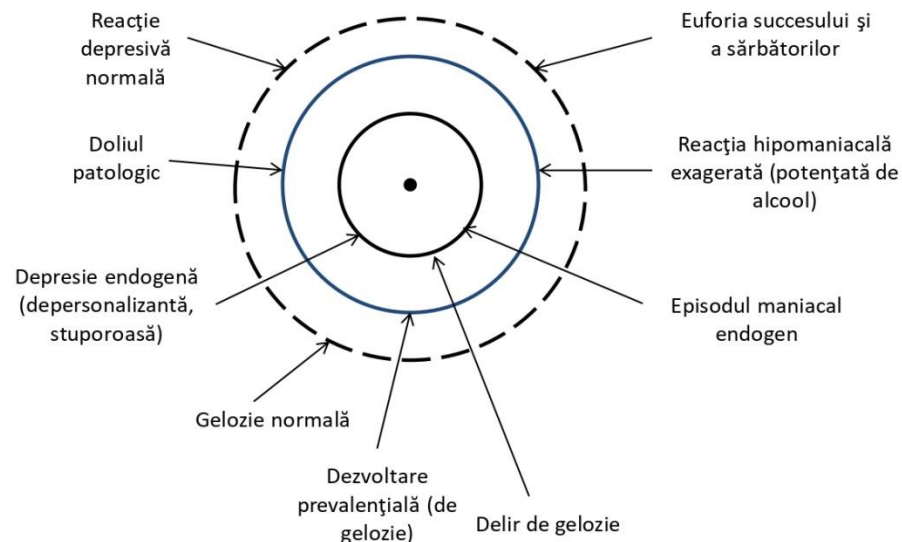
Se ajunge astfel la o stare psihopatologică.

Această modalitate dezvoltă ideea reacțiilor comprehensive ale lui Jaspers, subliniind faptul că depresia și gelozia psihopatologice sunt trăiri simple, rigide, mult mai puțin nuanțate de cât tristețea sau gelozia ce-i chinuie pe unii oameni. În plus, aceeași schemă etiopatogenică poate fi sugerată și pentru fobie, obsesie și, mai ales, manie.

- Modelul modular psiho-antropologic comentat în cazul depresiei poate fi aplicat și pentru stările maniacale. Din zona biologiei, cea mai evidentă moștenire este perioada de rut; deși pot fi avute în vedere și montările psihologice pentru acțiuni performante (de investigare, confruntare). În perspectivă antropologică, trimiterea cea mai evidentă este cea la euforia sărbătorească. Aceasta potențează solidaritatea comunitară în partea secundară, dezinhibată, a sărbătorilor colective de invocare a zeului protector. Deși pot fi aduse în discuție toate montările psihologice pentru performanțe majore și stările de succes și împlinire care orientează subiectul spre euforia sărbătorească.

- Trăirile de tip maniacal fac și ele parte din recuzita vieții de zi cu zi, având o valoare adaptativă; astfel încât pot fi cuprinse într-o schemă comună cu cele depresive și de gelozie.

În concluzie

Atât în stările depresive, cât și în cele maniacale *endogene*, un *modul psiho antropologic adaptativ* se dezimplică din starea sa latentă, în care zace ca instrument potențial la dispoziția subiectului. Stările depresive și maniacale apar la solicitări minime (ale vieții curente) și se manifestă rigid, simplificat, decontextualizat, necontrolat, insensibil la argumente.

Aspectul *formal morfologic* constă în acest caz în manifestarea exagerată, în prim plan, a unui model comportamental de tip modular ce apare simplificat, pregnant, nearticulat cu restul trăirilor interioare ale subiectului și cu datele situației.

Invocarea de către Jaspers a reacției anormale depresive-care antrenează o dispoziție afectivă—și a dezvoltării prevalențiale (de gelozie)—care se referă la o preocupare tematică privitoare la raportarea interpersonală—a abordat două

instanțe distincte. Deoarece Jaspers nu a făcut un inventar al acestora și nicio analiză a structurilor psihice implicate, au existat dificultăți în sistematizarea tulburărilor formale morfologice.

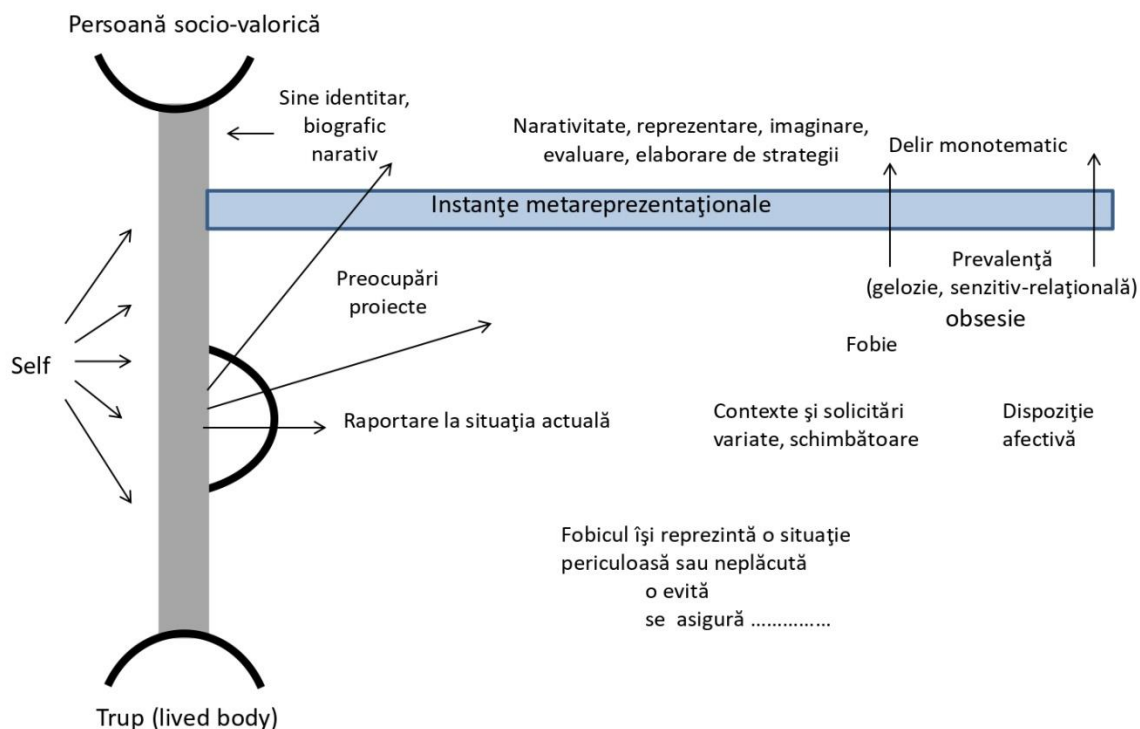
O scurtă comentare a fobiei poate ajuta la clarificări în acest domeniu.

Dacă anxietatea generalizată este o trăire dispozițională similară cu depresia și mania, fobia, care derivă din frica normală, are o altă structură formală.

Fricile normale, comprehensibile, ca și trăirile fobice anormale (ex.agorafobie), se referă la un pericol cunoscut sau prezumat cu o anumită probabilitate, pe care subiectul tinde să-l evite; iar în caz de confruntare, se asigură. Forma de trăire fobică presupune explicit un plan metareprezentational, care se plasează la alt nivel structural decât trăirea actuală, prin care subiectul se raportează la o situație dată (ex.trăirea spaimei sau a atacului de panică).

Subiectul, care în prezent e angajat în diverse situații, își poate reprezenta situația fobogenă, care în normalitate derivă din experiența biografică. Și el își organizează strategic conduitele viitoare în raport cu această cunoaștere și reprezentare.

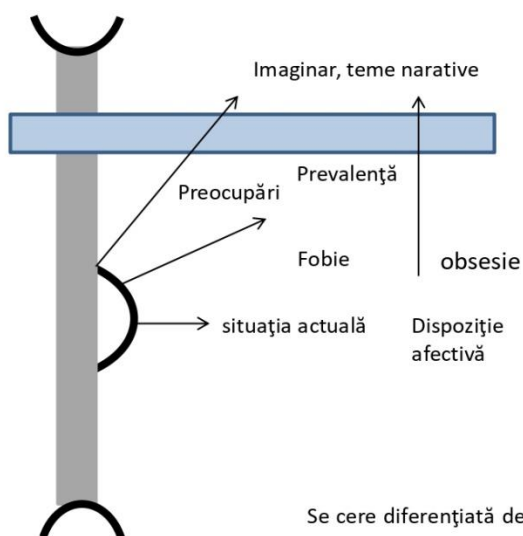
Sunt implicate astfel mai multe instanțe ale Self-ului.

Diverse manifestări și tulburări morfologice

O formă specială de fobie este fobia socială. În cazul acesteia, subiectul e preocupat de eventuala evaluare negativă în manifestările publice, când se află în centrul atenției unor evaluatori. Varianta normală a acesteia este hiperemotivitatea socială a persoanelor rușinoase. Apare astfel o temă relațională, asemănătoare cu tema geloziei din preocuparea prevalență.

Preocupările tematice prevalente pot realiza o tranziție (cu salt) spre delirul monotematic. În cazul tematicii ce-l preocupă pe cel cu fobie socială, această alunecare se realizează prin intermediul trăirilor senzitiv-relaționale; acestea pot apărea și la persoane cu anorexie mentală și dismorfofobie. Formele de trăire, normale și, se pot eșalona.

Delir monotematic senzitiv-relațional

Prevalență

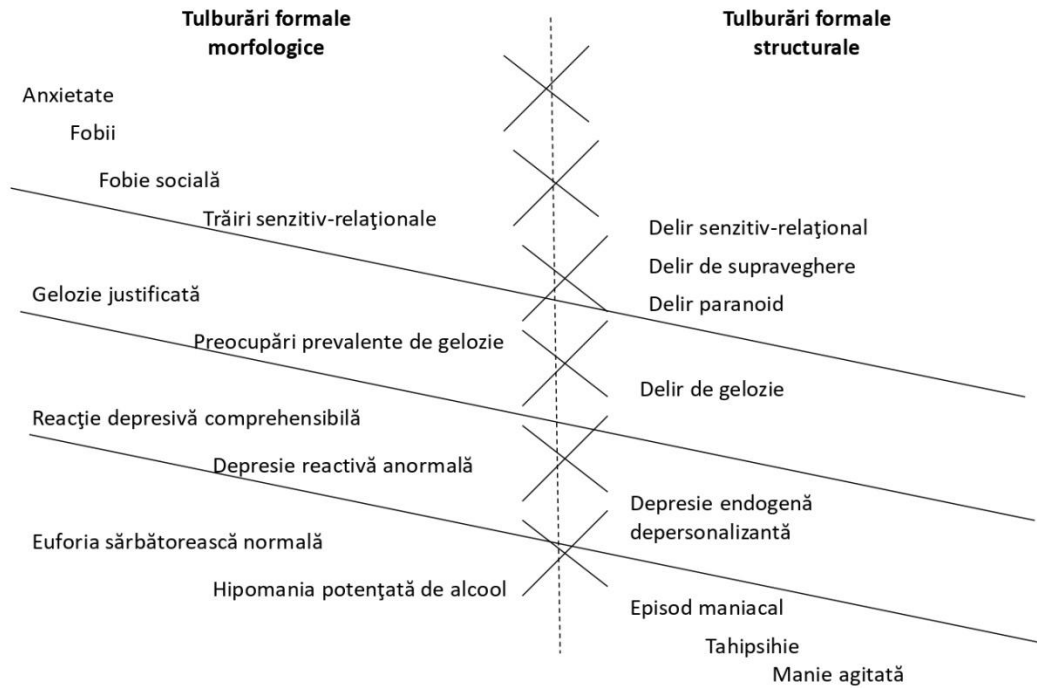
Obsesionalitate

Fobie socială

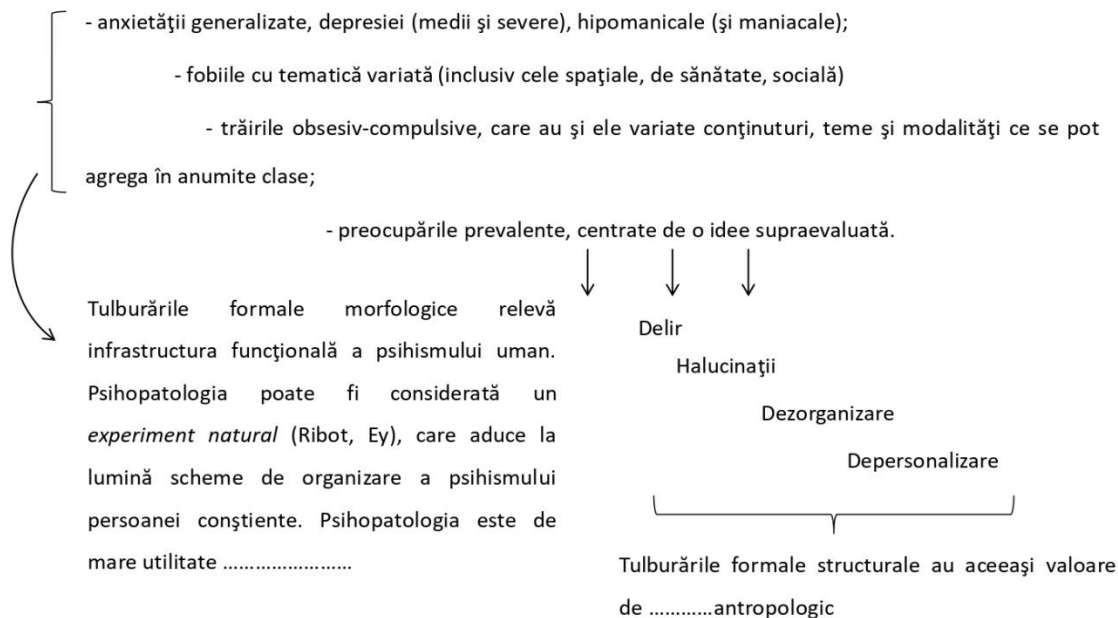
Reacție de rușine normală

Se cere diferențiată de cele de mai sus forma trăirilor dispoziționale în care în prim plan este autoevaluarea de sine și nu evaluarea relațională

- Luând exemplul fobiei, se pot evidenția coordonate din manifestări psihopatologice, ce derivă din trăiri normale și care evoluează spre *tulburări formale morfologice*, dar și mai departe, în direcția unor *tulburări formale structurale*, ce fac parte din aria patologiei psihotice.

- Psihopatologia clinică operează cu sindroame.
- Psihopatologia antropologică, evoluționist-existențială, operează cu fenomene, ca forme de trăire și manifestare anormale, ce derivă din trăiri și manifestări normale, prezentându-se simplist, rigid, decontextualizat. Astfel sunt aspectele formale morfologice ale:

Tulburările formale structurale

Conceptul de tulburări formale, în sensul în care l-a utilizat Jaspers, s-a referit în mare măsură la *procesul psihopatologic* prin care se instalează *delirul primar* din schizofrenie.

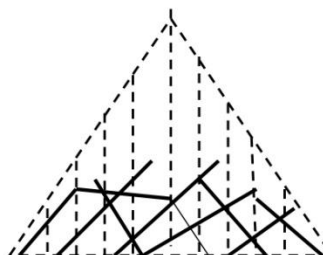
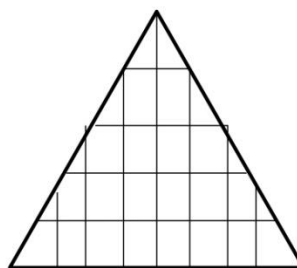
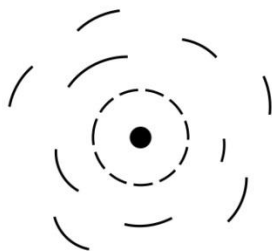
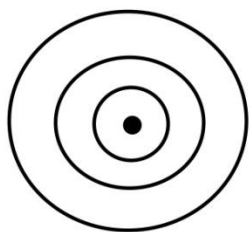
Dar, în concepția lui Jaspers, acest proces este *incomprehensibil*. De aceea, nici nu s-au făcut mult timp eforturi pentru a se construi modele interpretative, cel puțin parțiale.

Dat fiind faptul că zona *incomprehensivă* a psihopatologiei cuprindea schizofrenia în totalitatea ei, dezorganizarea schizofrenă făcea și ea parte din aceste tulburări formale structurale. De fapt, expresia s-a păstrat în prezent doar în legătură cu *tulburările formale de gândire și vorbire* din schizofrenie.

Această zonă de dezorganizare – și a depersonalizării autiste – a fost și calea prin care cognitivismul actual a început studierea sistematică, pe modele experimentale, a tulburărilor formale structurale.

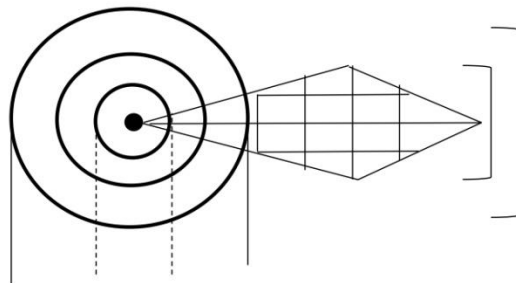
În continuare se va urmări această cale, pornind de la circumscrierea generală a problemei, trecând prin studiile referitoare la autism, obsesionalitate și dezorganizare schizofrenă, pentru a termina cu delirul schizofren.

- Tulburările formale structurale, care se manifestă în diverse sectoare ale psihismului, poate fi sugerată de metafora unui câmp concentric ce colapsează și/sau a unei clădiri ce se prăbușește.

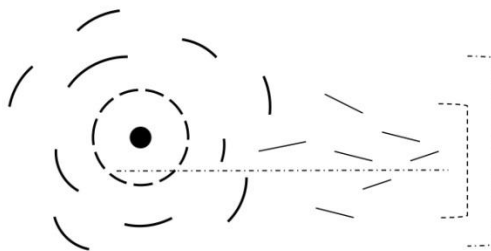
- În aceste cazuri sunt perturbate: centrarea, delimitarea, ordinea ierarhică și relaționarea dinamică, contextuală a subiectului

- Această dezorganizare structurală poate afecta atât structura identitară a subiectului, cât și raportarea sa la situație.

Un subiect bine delimitat și centrat are o structură de ordine ierarhică interioară coerentă

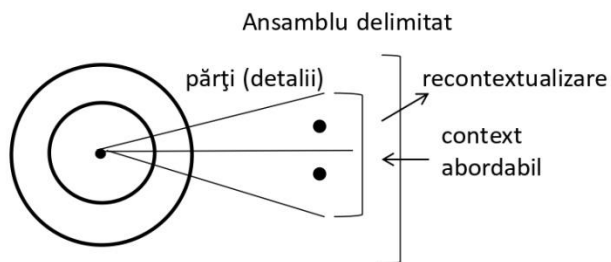
El se raportează la o situație (perceptiv, comportamental, comunicativ), vizând un obiectiv delimitat, plasat într-un context accesibil, pe care-l atinge printr-o sinteză activă, situațională.

În tulburările formale structurale, obiectivul e vag delimitat și deseori neatins, prin fixarea pe detalii sau pierderea direcției (=deficit de sinteză a multiplelor și diverselor situații în unitatea unui obiectiv)

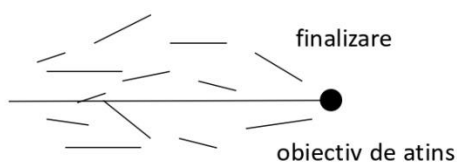
Subiectul problematizează centrarea și delimitarea sa față de alții și de lume. Coerența sa interioară este laxă, subiectiv și obiectiv

- Tulburările formale structurale au fost studiate din diverse puncte de vedere, în variate afecțiuni.
- În **autismul Kanner** s-a studiat deficiența perceptivă a *funcției coerenței centrale* care stă la baza unor simptome ca:

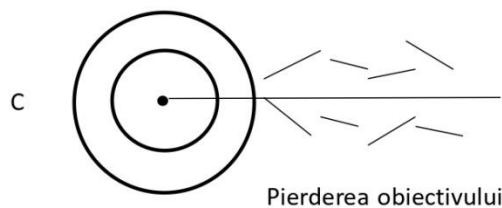
- atenția crescută acordată detaliilor, cu dificultatea de a configura ansamblul;
- dificultatea perceperii pregnante și semnificative a unei figuri pe un fundal;
- dificultatea recontextualizării;
- intoleranța la schimbare, cu reducerea intereselor;
- mișcări repetitive, stereotipe.

- În **obsesionalitate** s-a studiat deficiența funcționării sintetice a funcțiilor executive, care stă la baza unor simptome ca:

- deficiențe de decizie asupra obiectivelor;
- multiplicarea variantelor strategiilor de acțiune și a modalităților procedurale;
- devierea de la obiectiv prin perseverare și insistențe asupra unor etape intermediare;
- lipsa ordonării adecvate a etapelor;
- nesiguranța verificării;
- pierderea obiectivului, dificultăți în finalizare.

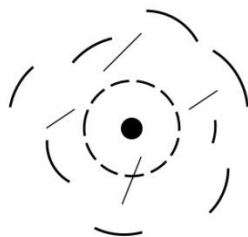
- În **schizofrenie** se întâlnește dezorganizarea în comunicarea ideo-verbală, prin simptome ca:

- perseverări, stereotipii, circumstanțialitate;
- divagații, deraiere;
- incoerență; în acest caz, pe lângă tulburări de tipul funcțiilor executive și ale coerenței centrale, manifestate prin simptomele precedente, se exprimă și o dezorganizare logico-semantică:

Dezorganizare logico-semantică

- deficit al sintezei între concret și abstract;
- deficit al inferenței logice;
- deficit al alegerii semnificației adecvate contextului la cuvintele plurisemantice;
- descompunere și recompunere semantică a cuvintelor propozițiilor;
- neologisme.

Depersonalizarea dezorganizantă schizofrenă se manifestă prin tulburări ale sinelui (eului – Ich bewussten – Jaspers),

- ca:
- deficit de ego consistență (coerență, organizare);
 - deficit de ego delimitare;
 - deficit de ego identitate;
 - deficit de ego vitalitate;

Identitatea subiectului e marcată de tulburări formale structurale ce se manifestă în depersonalizarea și dezorganizarea self-ului identitar

Tulburările ego autonomiei (acestea se corelează cu fenomenul de transparență-influență)

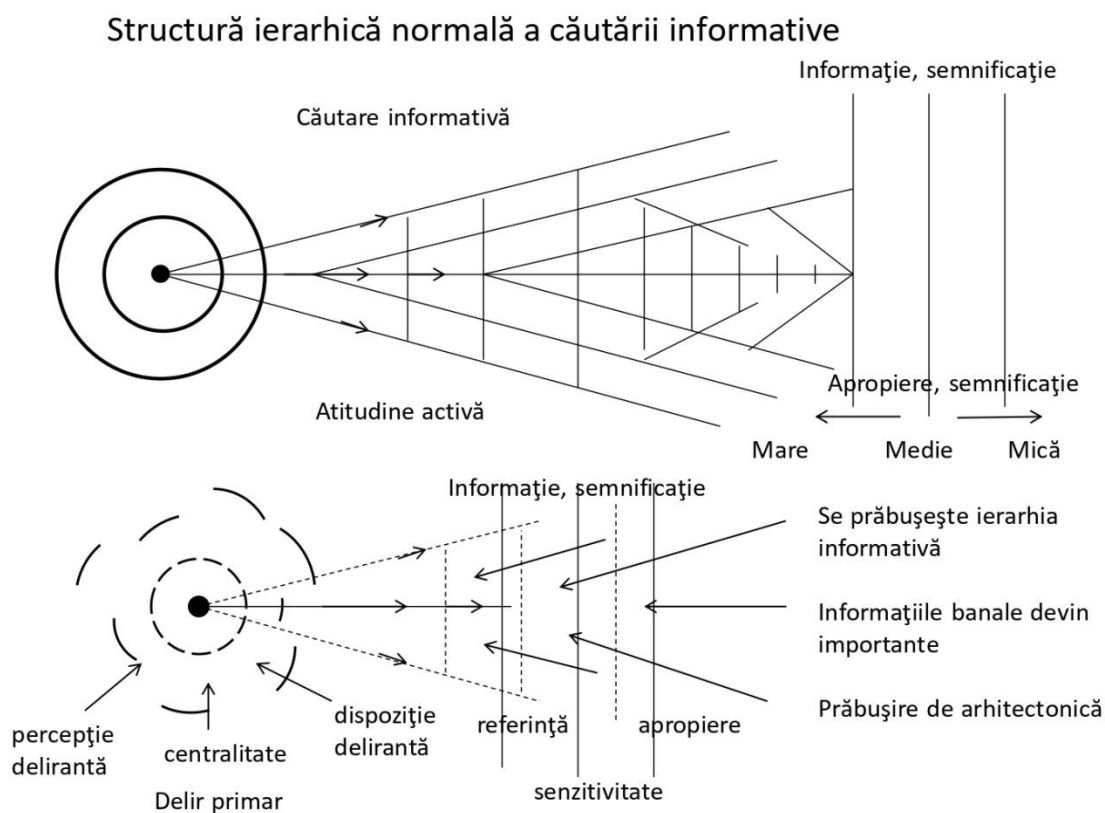
Pentru toate tulburările formale structurale se pot avea în vedere un nivel restrâns și unul larg.

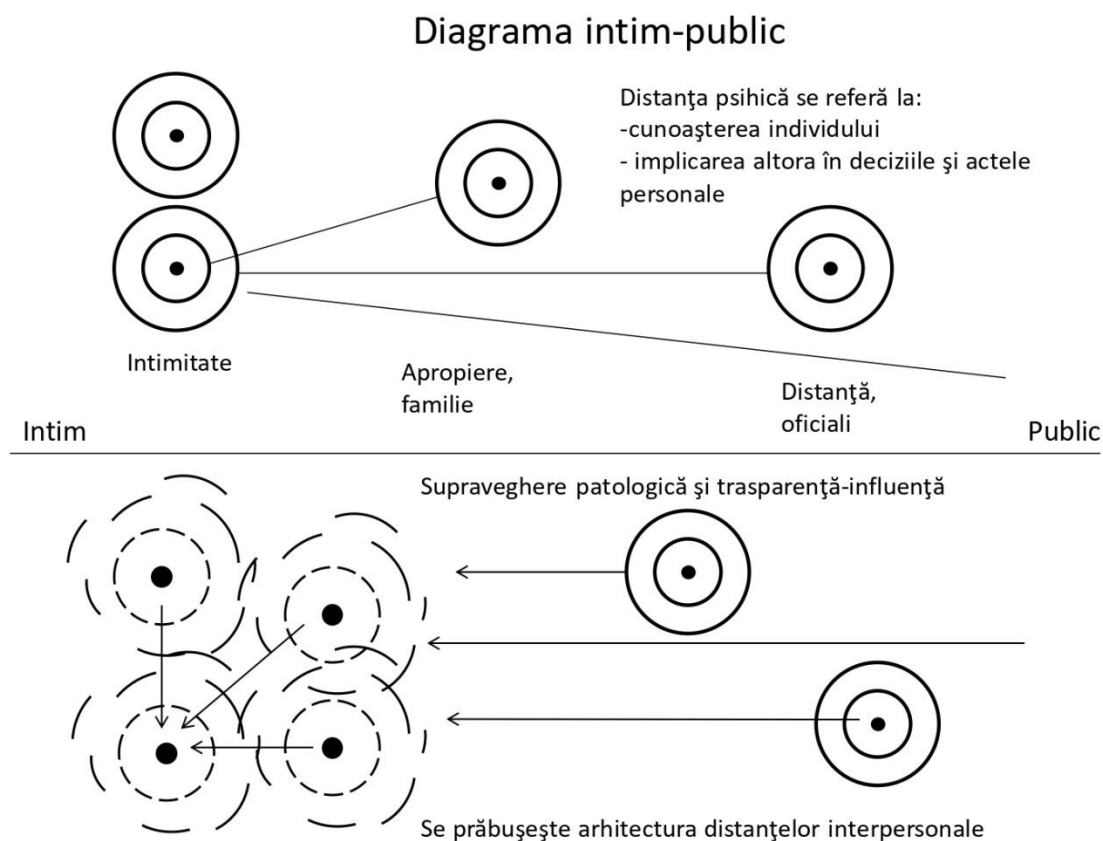
La cel mai restrâns nivel, tulburările formale structurale se exprimă în perturbarea filtrului informativ atențional, care ordonează ierarhic, în mod spontan, informațiile în importante (esențiale) și neimportante (neesențiale). Acest sens e prezent în toate tulburările formale structurale deja menționate.

La cel mai înalt nivel, tulburările formale structurale pot fi considerate ca tulburări ale unei funcții generale a coerenței centrale, ce reunește sintetic multiplul și diversul într-o ordine ierarhică a unei unități; și care se și care se distribuie, ca niște “fractali”, în diverse zone de trăiri și afirmare ale subiectului, atât identitar, cât și situațional. El se aplică însăși situației speciale a delirului primar.

Delirul primar din schizofrenie se articulează cu simptomele de prim rang Schneider, cu fenomenele de supravegherea intimității și cu cele de referință, în cadrul unei mixturi dintre aspectul tematic al delirului și cel formal.

Analiza delirului primar, care are semnificația și a unei tulburări formale structurale a psihismului persoanei, are următoare caractere: convingerea delirantă se instalează brusc, precedată de o dispoziție delirantă, în care se manifestă trăiri de referință, ce exprimă incapacitatea subiectului de a structura ierarhic informațiile accesibile; convingerea delirantă se dublează de invazia intimității de către accesul unor persoane care în mod normal pot fi ținute la distanță de această zonă, exprimându-se astfel o prăbușire a structurii diagramei intim-public.

Fenomenele de transparență influență, articulate în mod obișnuit cu cele de supravegherea intimității, pot fi analizate ca rezultând din prăbușirea arhitectonicii care structurează diagrama intim-public a trăirilor psihice interioare ale subiectului. În mod normal, subiectul își delimitează și ține sub control o zonă psihică a intimității, în care împărtășește cu altul secretele și acceptă sugestii în atitudini și decizii. Iar la alt pol, o zonă a relaționării-intrapsihice și efective-publice, în care sunt plasate persoanele cărora nu li se acceptă accesul în intimitatea proprie a gândurilor secrete și a deciziilor. Sugestiile și intervențiile ce vin din acest pol, sunt filtrate de o decizie care ierarhizează importanța acestora pentru subiect. Prăbușirea acestei structuri ierarhice face să apară sentimentul intervenției directe a altora în controlul intimității gândurilor proprii și deciziilor personale în acțiune. Se pierde astfel

sentimentul apartenenței la sine a acestor trăiri („ownership”), cu trăirea fenomenelor de transparență-influență.

O analiză fenomenologică făcută din perspectiva acceptării unei structuri formale ce ierarhizează self-ul identitar și relaționarea acestuia cu aspectele situaționale actuale, ar putea evidenția acele stări psihopatologice care exprimă perturbarea acestor structuri formale, incoerența lor centrală. Modelul general ar fi cel al perturbării, în diverse instanțe și forme, a unei ”funcții generale a coerenței centrale”, cu particularități ce țin de incidență, tip de tulburare, gravitate etc.

Ideea tulburărilor formale sugerată de Jaspers în urmă cu 100 ani, rămâne o importantă sugestie ce poate fi reluată în prezent din perspectiva studiilor cognitive, fenomenologico-existențiale și evoluționiste.